

ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਨਾਵਲ ਪਰਿਕਰਮਾ : ਇੱਕ ਅਧਿਐਨ

ਡਾ. ਤਿਲਕ ਰਾਜ, ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਯਮੁਨਾਨਗਰ (ਹਰਿਆਣਾ)

ਪਰਿਕਰਮਾ ਨਾਵਲ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਉਲਝੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਨਾਵਲ ਆਪਣਾ ਆਕਾਰ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਪਣੇ ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਗਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਅਸਲੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਵਾਪਸ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਵੇ। ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਇਸ ਬੋਲ ਨੂੰ ਪੁਗਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦਾ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਲੱਗਾ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਪਰਤਦਾ ਬਲਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਅਮਰੀਕਾ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਸਦਕਾ ਚੰਗਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸੈੱਟ ਕਰਕੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਕਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀ ਸੰਮੇਲਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਬੁਲਾਵੇ ਉੱਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਘਰ ਅੱਗੇ ਖੜਾ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਗੁਸੈਲ ਪਿਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਦੇਸਤ ਓਂਕਾਰ, ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਕਮਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਕੌੜੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰਿਕਰਮਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਧਾਰ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਕਮਲ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਆਈ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਕਮਲ ਨੂੰ ਉਹ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਮਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਭੂਆ ਦੇ ਪੁੱਤ ਹਰਵਿੰਦਰ ਨਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਕਿ ਨਾਮਰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਛੁਪਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਕਮਲ ਉੱਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਮਲ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਆ ਕੇ ਇਹ ਸਭ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬੱਤਰਾ ਦੇ ਘਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਵੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਮਲ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਕਮਲ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਸਾਜਿਸ਼ ਤਹਿਤ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਫੜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਮਲ

ਦਾ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਦੇਵੇਂ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਕਸਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਝੂਠਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਵਾਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਫੜਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਪੁਲਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਰੀਰਕ ਤਸੱਦਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬੱਤਰਾ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਓਧਰ ਕਮਲ ਦਾ ਪਤੀ ਹਰਵਿੰਦਰ ਆਪਣੀ ਨਿਪੁੰਸਕਤਾ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਹੀਣਭਾਵਨਾ ਕਰਕੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਗੁਸੈਲ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਮਲ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਪਿੰਡ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਆਪਣੀ ਭੂਆ ਕੇਲ ਕਮਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਕਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਵੀ ਨਾ ਧਰਨ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਵੀ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡ ਪਰਤਿਆ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ । ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ , ਬਾਪ ਵੀ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ , ਘਰ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਦੇਸਤ ਉੱਕਾਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹਾਈ ਵਿਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਲੋਕ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਜਵਾਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ । ਉਸ ਦੇ ਦੇਸਤ ਦੀ ਮਾਂ ਜੀਜੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦੀ। ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ, ਘਰ ਅਤੇ ਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਭ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੈ । ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਪਈਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜਦੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰੀਵੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਵਲ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਹ ਪਰਤਾਂ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਗਦਰ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਵਰਗੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਈ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਜਾਨਾਂ ਪੁਲਿਸ ਤਸੱਦਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈਆਂ । ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੇ ਘਰ ਲੱਗਾ ਅੰਬ ਦਾ ਬੂਟਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਬਿੰਬ ਸਿਰਜਕੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦਰੱਖਤ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰੀਵੀ ਤੈਰਾਂ ਫਰੋਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਮਲ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਹੈ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਹੈ ਜੋ ਆਈ•ਏ•ਐੱਸ• ਅਫ਼ਸਰ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ । ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਹਰਵਿੰਦਰ ਤਾਂ ਨਾਮਰਦ ਸੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬੱਤਰਾ ਦੇ ਘਰ ਕਮਲ ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਸਰੀਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਮਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਖੂਨ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਕਮਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਪੱਖ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਗ਼ਲਤ ਫੈਸਲਾ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਗ਼ਲਤ ਫ਼ੈਸਲੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਚੱਲਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਯਾਦ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਦੇ ਬਾਪ ਵੱਲੋਂ ਕਮਲ ਦਾ ਵਿਆਹ ਉਸ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਦੇ ਨਾਮਰਦ ਪੁੱਤਰ ਹਰਵਿੰਦਰ ਨਾਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਸਰਾਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਾ ਇਸ ਕਥਾਨਕ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜੰਮਣ ਭੋਮ ਨੂੰ ਚਾਹ ਕੇ ਵੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਗ਼ੈਰ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਸੰਤਾਪ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਭੂ-ਹੇਰਵੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੰਢਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਭਾਵੁਕ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਤੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਮੋਤੀ ਚੁਣ ਕੇ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਿਸਟਰ ਬੈਂਸ ਨਾਲ ਪੁਲਿਸ ਤਸ਼ੱਦਦ ਦੀ ਹੋਈ ਘਟਨਾ ਸਾਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਤੰਤਰ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪੇਲ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀ ਨਕਸਲੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਯਾਦ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਬੋਲ ਕਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੜਦਾ ਪਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਖੇਖਲੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪਾਉਣ ਇੱਕ ਚੰਗੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਖਿੱਚ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਗੋਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਵਸਥਾ ਉੱਤੇ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਅਵਲੋਕਨ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਪੱਖ ਹੈ ਜੋ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚਲਾ ਅੰਤਰ ਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ। ਜਗੀਰੂ ਰੁਚੀਆਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਦੀ ਸੋਚ ਔਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਭੋਗ ਦੀ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮਰਦਾਨਾ ਹੈਕੜ ਭਰੀ ਸੋਚ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਨੇ ਮਿਹਣੇ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਔਲਾਦ ਤੋਂ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਆਪ ਉਹ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਤੀ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਿਊਣਾ ਮਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਹੀ ਜਗੀਰੂ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਵਿਚਲਾ ਸੋਚ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਰਵਿੰਦਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਿਪੁੰਸਕਤਾ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਉੱਪਰ ਹੀ ਜੁਲਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਅਗਰ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਆਪ ਹੰਢਲਾ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸੁਧਾਰ ਸੰਭਵ ਹੈ ਪਰ ਕਮਲ ਇਸ ਵੱਲ ਕੱਲ ਕਦਮ ਵਧਾ ਕੇ ਵੀ ਫਿਰ ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਰਵਿੰਦਰ ਦੀ ਆਕੜ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਨਾਲ ਸੈਕਸ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਾਂਹ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੋਰ ਇੱਕ

ਕਦਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟਦੀ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੀ ਲੱਜ ਖ਼ਾਤਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਔਰਤ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ। ਜਗੀਰੂ ਰੁਚੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿਚਲਾ ਇਹ ਸੋਚ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਸੰਤਪਤ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਿਰਜਕ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਜਗੀਰੂ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸਥਿਤੀ ਚਿਤਰਣ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਸਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਜਗੀਰੂ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚਲੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸੰਗਠਿਤ ਪਲਾਟ ਦੁਆਰਾ ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਵਲ 'ਪਰਿਕਰਮਾ' ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ ਉੱਪਰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣਾ ਅਸਤਿਤਵ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਕਥਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਪਣਾ ਆਕਾਰ ਘੜਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ:

- 1- ਅਕਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੌਰ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ : ਨਵੇਂ ਪਾਸਾਰ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕ ਮਾਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ- 2003
- 2- ਐਸ.ਪੀ.ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.) ਪਰਵਾਸੀ ਸਾਹਿਤ: ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ, ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-1999
- 3- ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਗਰੇਵਾਲ, ਪਰਿਕਰਮਾ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-2004
- 4- ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ, ਸਮੀਖਿਆ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-1989
- 5- ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ ਡਾ. ਸਮੀਖਿਆ ਵਿਹਾਰ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ ਦਿੱਲੀ-1997
- 6- ਨਰਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਡਾ., ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ: ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲੁਧਿਆਣਾ-2012
- 7- ਉਹੀ, ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ : ਮਾਨਵੀ ਸਰੋਕਾਰ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਲੁਧਿਆਣਾ-2015
- 8- ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਲਾਂਬਾ (ਸੰਪਾ.) ਖੋਜ ਪੱਤ੍ਰਿਕਾ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀ.ਪਟਿਆਲਾ- 1994